

Lasten tutkimushaastattelu

Metodologista herkistymistä, joustoa ja tasapainottelua

SUSANNA HELAVIRTA

Johdanto

Elämme haastatteluyhteiskunnassa (interview society). Näin toteavat sosiologit Jaber F. Gubrium ja James A. Holstein (2002) lähes tuhatsivuisessa haastattelututkimusta käsittelevässä kirjassaan. He tuovat esiin, kuinka haastattelu on yleinen sosiaalinen käytäntö monissa eri yhteyksissä ja instituutioissa. Epäiltyjä ja todistajia haastatellaan poliisilaitoksella ja oikeudessa, työnhakijoita haastatellaan työtä haettaessa, potilaita haastatellaan lääkärikäynneillä ja poliitikkoja haastatellaan tiedotusvälineissä. Tutkimuksen kentällä Suomessa haastattelua tiedonkeruun välineenä käytettiin ensimmäisen kerran 1800-luvun lopulla. Sosiaalitieteisiin haastattelu-menetelmä vakiintui 1950-luvulla (Alastalo 2005, 63). Taustalla oli muun muassa tasa-arvoa korostava ajatus siitä, että ihmisillä itsellään on mielipiteitä elämästään ja asioistaan sekä oikeus vastata ja tulla kuulluksi. Aiemmin kansalaisten elämästä oli kerätty tietoa eri alan asiantuntijoilta ja ammattilaisilta. (Alastalo 2005, 58–59.)

Viime vuosina yhteiskuntatieteellisen lapsuus-tutkimuksen ja lapsen oikeuksia korostavan ajattelun myötä on pidetty tärkeänä lasten mahdollisuutta tulla keskustelujen osapuoliksi ja informanteiksi. Sosiaalityön kentällä lasten kohtaamiseen on kehitelty erilaisia toiminnallisia välineitä ja keskusteluteemojen kautta eteneviä arviointimalleja (esim. Möller 2004; Muukkonen & Tu lensalo 2004). Myös tutkimuksen piirissä on viime vuosina käyty keskusteluja lasten haastattelemisen erityisyydestä (esim. Mayall 2000; Ritala-Koskinen 2001; Alasuutari 2005; Kyrönlampi-Kylmänen 2007).

Osallistun artikkelillani tähän keskusteluun. Osana omaa väitöstutkimustani¹ olen haastatellut

lastensuojelun asiakkaana olevia lapsia. Olemme keskustelleet hyvästä elämästä kotona. Haastattelukokemukseni ja tutkimuskirjallisuuden virittämänä pohdin tässä artikkelissa, millaisia haasteita hyvää elämää koskevan tiedon tavoittelu suoraan lapsilta asettaa tutkijalle. Artikkelini painopiste on metodologinen, ei niinkään sisällöllinen. Tarkasteluani viitoittavat sosiaalisen konstruktio nismien ja feministisen epistemologian ajatukset (esim. Shotter 1993; Alcott & Potter 1993; Ronkainen 1999). Ajattelen, että tieto ja tietäminen ovat sosiaalisesti sijoittunutta, osittaista ja paikallista ja että siksi on tärkeää reflektoida tietämisenä kriteereitä ja reunaehtoja. Sosiaalityön tutkijana olen kiinnostunut lapsista, jotka ovat erityisen institutionaalisen tuen, lastensuojelun, kohteena. Tälle kiinnostukselle on monia perusteita, joita esitän seuraavassa luvussa. Sen jälkeen tarkasteluni kohteena on tutkijan ja tutkitavan väliseen vuorovaikutukseen liittyviä asioita, jotka vaikuttavat haastattelun tietoon. Pohdin artikkelissani etenkin, miten tutkijan kysymisen taito, koti tutkimusympäristönä sekä lasten toiminnallisuus haastavat tutkijan tiedon rakentumista lasten hyvästä elämästä.

Artikkelini empiirisenä aineistona ovat seitsemän lapsen haastattelut. Laura, Ville, Sirkka, Seija, Matti, Kalle ja Kerttu (nimet muutettu) ovat iältään 5–11-vuotiaita. Olen tavannut kutakin lasta kahdesta kolmeen kertaan heidän omissa ko-

1. *Metodologisesti painottuvan artikkeliväitöskirjani tavoitteena on selvittää, miten tavoittaa lasten käsityksiä hyvästä elämästä ja sen uhkista. Artikkelissani käsiteltävän haastatteluaineiston lisäksi tutkimukseni aineistona ovat 3.- ja 7.-luokkala isille lapsille tehty kysely (N = 515) sekä heidän kirjoittamansa eläytymismenetelmätarinat (N = 177).*

deissaan. Tapaamisten kesto on vaihdellut puolesta tunnista puoleentoista tuntiin. Haastattelukertojen väli on ollut noin yksi viikko. Keskustelujemme tueksi olemme rakentaneet tarinaa kodista myös piirtäen ja saduttaen.

Lastensuojelun asiakkaana olevia lapsia tutkimassa

Viime vuosina on toistuvasti tuotu esiin, kuinka sekä sosiaalityön tutkimuksen että käytännön työn kentällä lasten omat näkökulmat arjestaan ovat jääneet vähäiselle huomiolle (Forsberg 1998; Hurtig 2003; Eskonen 2005). Marjatta Bardy, Minna Salmi ja Tarja Heino (2001) ovat todenneet, että erityisen näkymättömissä ovat olleet kotonaan asuvat lastensuojelun avohuollollisen tuen piirissä olevat lapset äänineen.

Riitta Granfelt (1998, 176) on omassa asunnottomien naisten kokemuksiä selvittäneessä väitöskirjassaan todennut, että *vähemmistöryhmien kertomukset* ovat erityisen tärkeitä, koska ne *kyseenalaistavat selviöitä, yleistyksiä ja normatiivisia hyvän elämän malleja*. Näen, että lastensuojeluasiakkaana olevien lasten kuuleminen tuottaa vähemmistöryhmien näkökulmaa kahdella tavalla. Lapsina he edustavat aikuisten näkökulmien varjoon jäänyttä marginaalista ääntä. Lastensuojeluasiakkaina he ovat vähemmistönä kaikkien lasten joukossa. Maamme alle 18-vuotiaista lapsista noin 5 prosenttia (n. 60 000) on lastensuojelun avohuollon asiakkaana (Heino & al. 2005). Siksi pidän tärkeänä, että lastensuojelun asiakkaana olevia lapsia kuullaan.

Tutkimustani suunnitellessani minulle esitettiin epäilyjä siitä, voidaanko lastensuojelun asiakkaana olevia lapsia ottaa mukaan tutkimukseen. Argumentoijat sanoivat pelkäävänsä tutkimuksen kuormittavan entisestään kuormittavissa oloissa eläviä lapsia. Myös joissakin tutkimuksissa on tuotu esiin samankaltaista epäilyä lastensuojelun asiakkaana olevien lasten tutkimisen mahdollisuudesta (ks. esim. Järventie 1999). Argumentti on mielestäni tärkeä, koska se tuo esiin keskeisen eettisen haasteen: tutkimuksen ei pidä kuormittaa siihen osallistuvia, olivatpa tutkittavat lapsia, aikuisia, vanhuksia tai institutionaalisen tuen piirissä olevia (vrt. Pösö 2007). Lastensuojelun asiakkaana olevien lasten tutkimista epäilevät argumentit kuitenkin kategorisoivat ja yksinkertaistavat lastensuojelun asiakkuudet ja samalla lasten

kokemukset. Käytännössä lastensuojelun asiakasperheissä tilanteiden kuormittavuus ja ongelmien vakavuus vaihtelevat ja muuttuvat. Lisäksi kaikki kuormittavissa oloissa elävät lapset eivät tule lastensuojelun tietoon eivätkä lastensuojelullisen tuen piiriin. Asiakkaaksi määrittymisen prosessit ovat usein moninaiset ja tulkinnalliset (ks. esim. Kivinen 1994), harvoin selvärajaiset. Joskus lastensuojelun asiakkuus syntyy silloin, kun vanhemmat hakevat tukea ja keinoja selvitä normien rajoja koettelevan lapsen tai nuoren kanssa. Joskus lastensuojeluun turvaututaan, kun muun yhteiskunnallisen tuen piiriin, esim. perheneuvolaan tai lastenpsykiatriselle osastolle, on jonoa. Näiden lisäksi lastensuojelussa kohdataan myös lapsen kohdistunutta vakavaa laiminlyöntiä, väkivaltaa tai seksuaalista hyväksikäyttöä. Omassa aineistonkeruussani sosiaalityöntekijät valitsivat perheet, joille he tutkimuspyyntöäni tarjosivat. Yhteisesti sovittuna valintakriteerinä oli, ettei tutkimuspyyntöäni tarjota perheille, joilla on menossa akuutti kriisitilanne. Näin tutkimukseni ulkopuolelle jäivät sellaiset lapset, joiden elämä oli institutionaalista näkökulmasta kriisiytynyt.

Kuormittavuusargumenttiin sisältyy myös käsitys, että tutkimukseen osallistuminen on yksinomaan haitallista. Joissakin tutkimuksissa kerättyjen palautteiden perusteella on tiedossa, että tutkimus saattaa toimia myös toisin. Tutkimukseen osallistuminen voi olla kokemuksena voimaannuttava ja uusia näkökulmia omaan elämään avaava – myös lasten näkökulmasta (Punch 2002a; Mayall 2000). Lastensuojelun kenttään sijoittuvien tutkimusten kautta tiedetään, että lapset ovat itse halukkaita puhumaan, kun heitä kuunnellaan (Leskinen 1982; Valkonen 1995; Forsberg 2002).

Lasten innokkuus haastatteluun välittyi myös omassa tiedonkeruussani monin tavoin. Esimerkiksi Villen äiti epäili kovin vilkkaan pojan keskittymiskykyä, mutta haastattelut sujuivat hyvin. Kun ajoin autolla Villen kodin eteen mennäkseni tapaamaan Villeä viimeisen kerran, hän istui sisällä ikkunan ääressä. Minut nähdessään Ville pomppasi ylös, viuhtoi kädellään tervehdystään ja avasi ikkunaluukun huutaen iloisen tervehdyksen. Laura puolestaan sairastui toista tapaamisamme edeltävänä päivänä ja äiti kertoi aikoneensa perua sovitun tapaamisemme. Laura ei sitä kuitenkaan halunnut, ja niin tapasin sängyssä makaavan puolikuntoisen, mutta innokkaasti keskustelemaan tytön. Haastattelujen jälkeen tieduste-

lin kaikilta lapsilta, miltä keskustelut olivat tuntuneet. Osallistumista kuvattiin ”ihan kiva ja ihan mukava” -palauttein. Lasten mielestä mukavaa oli ollut se, kun juteltiin ja piirrettiin. Seija ojensi minulle viimeisen haastattelukerran päätteeksi itse tekemänsä paperikukkasen ja halasi minua tiukasti. Minulle välittyi tunne, että kohtaamisemme oli ollut mieluisa – meille molemmille.

Lähdin tutkimuksessani siitä, ettei minulla ole tarvetta tietää perheen lastensuojelun asiakkuuden syistä. Se ei ollut tutkimuksellinen kiinnostuksen kohteeni. Ajatukseni oli myös, että aikuisten (vanhempien, viranomaisten) tarinat lastensuojelun asiakkuuden syistä määrittävät liikaa omia tulkintojani lasten kerronnasta. Minulle riittävä tieto oli perheen lastensuojeluasiakkuus. Mikäli asiakkuus lasten kertomuksissa nousi esille, olin sen valmis vastaanottamaan.

Esitellessäni tutkimushankettani eri yhteyksissä huomasin olevani toistuvasti tilanteissa, joissa keskustelun osapuolilla oli vahvoja näkemyksiä ja käsityksiä siitä, millaista on lastensuojelun asiakkaana olevien lasten hyvä elämä ja arki. Lapset ja perheet kategorisoitiin monella tapaa erilaisiksi, vajavaisiksi, ei normaaleiksi ja huonosti voiviksi. Lasten elämälle luotiin vahvat huoli- ja ongelmakehykset. Käytännön lastensuojelutyön kautta syntynyt näkemykseni oli toisenlainen. Vaikeuksista ja huolista huolimatta kohtasin työssäni paljon tavanomaisuutta, huolenpitoa, välittämistä, yrittämistä ja iloa. Siksi ajattelin, että lastensuojelun asiakkaana olevien lasten haastatteleminen voi tarjota vaihtoehtoisia tarkastelupintoja kategorisoiville käsityksille institutionaalisen tuen piirissä olevien lasten hyvästä elämästä.

Lasten haastatteleminen

Viime vuosina on tuotu esiin, kuinka monet metodologiset kysymykset ovat tutkittavien iästä riippumattomia (Punch 2002a; Morrow 1999; Harden & al. 2000). Joitakin eroja aikuisten ja lasten tutkimisessa kuitenkin edelleen nähdään. Lapsiin liittyvä erityisyys on paikantunut ennen kaikkea tutkimuksen epätasavertaiseen valta-asemaan eli aikuisen ja lapsen suhteeseen (Christensen & James 2000; Punch 2002a; Kyrönlampi-Kylmänen 2007), lasten kognitiivisiin valmiuksiin (Korkman 2006; Scott 2000) ja eettisiin kysymyksiin (esim. Davis 1998; Strandell 2005; Cockburn 2005). Eettisyys ja moraalisuus ovat

myös ajassamme olevia lähestymis- ja puhetapoja lapsista. Anneke Meyer (2007, 102) pohtii, kuinka lapsista ja lapsuudesta puhuminen on muuttunut entistä vahvemmin moraaliseksi puheeksi. Lapsia ja lapsuutta koskevien asioiden perusteluun tuntuvat riittävän lapset ja lapsuus. Muuta ei tarvita.

Lapsuustutkimuksen keskusteluissa tutkimuksen valta-asemaa selitetään usein sukupolvieroilla. Toisaalta on tuotu myös esiin, että tutkimuksen valta-asetelma ei palaudu yksinomaan haastattelijan ja haastateltavan ikäeroon, vaan haastattelututkimus on lähtökohtaisesti epätasa-arvoinen. Tutkijalla on viime kädessä valta ohjata haastattelun kulkua. Tarja Pösö (2004, 29) tuokin esiin haastattelututkimuksen vastakohtaisuuden: se on yhtä aikaa vahva ja ongelmallinen. Vahvuus liittyy tilan antamiseen tutkimuskohteena olevalle. Ongelmallisuus puolestaan syntyy siitä, että tutkija viime kädessä valitsee kysymykset, tulkitsee vastaukset ja yleensä myös hallitsee haastattelutilannetta. Myös sosioekonominen asema, sukupuoli, kulttuuri tai etnisuus voivat tuottaa ikää merkitvämpiäkin eroja tilanteiden ymmärtämisessä ja tulkinnassa (esim. Fontana & Frey 2003).

Lasten haastattelua koskeviin metodikeskusteluihin liittyy usein pohdinta siitä, tulisiko lapsia haastatella yksin vai yhdessä (esim. Morrow 1999; Eder & Fingerson 2002; Punch 2002b). Ryhmähaastattelujen puolesta puhujat korostavat, etteivät lapset ole tottuneet siihen, että aikuiset kyselevät heidän yksilöllisiä näkökulmiaan tai mielipiteitään. Siksi yksilöhaastattelua vieraan tutkijan kanssa pidetään lapsille epämiellyttävänä ja osin jopa pelottavana kokemuksena. Monet tutkijat perustelevat ryhmähaastattelun olevan lapsille luontevampi tilanne, koska lapset toimivat enimmäkseen kaveriryhmissä. Ryhmähaastattelussa lapsella on lisäksi mahdollisuus valita oma aktiivisuutensa aste (esim. Morrow 1999). Toisaalta ryhmähaastattelu voi johtaa tilanteeseen, jossa kaikki osallistujat eivät saa ääntänsä kuuluviin ja jossa arat ja ujut äänet jäävät kuulematta. Samantha Punch (2002b) selvitti lasten omia mieltymyksiä yksilö- ja ryhmähaastatteluun. Hän haastatteli tutkimusryhmänsä kanssa 13–14-vuotiaita lapsia (N = 86) sekä yksin että ryhmässä selvittääkseen heidän huoliaan ja selviytymiskeinojaan. Haastateltavista 55 asui kotonaan ja 31 laitoksessa. Haastattelujen jälkeen lapset antoivat kirjallista palautetta haastatteluista ja arvioivat muun muassa yksilö- tai ryhmähaastattelun

etuja. Palaute paljasti, että kotona asuvista pojista suurempi osa piti enemmän ryhmähaastattelusta kuin yksilöhaastattelusta. Kotona asuvat tytöt pitivät enemmän yksilöhaastattelusta. Sen sijaan laitoksessa asuvista lapsista suurin osa sekä pojista että tytöistä piti enemmän yksilöhaastattelusta, koska se heidän mielestään antoi paremmin mahdollisuuksia yksityisyyden säilyttämiseen. Punch (2002b, 49) pohtii, missä määrin kotona ja laitoksessa asuvien lasten kokemusten eroa selittää se, että laitoksessa asuvat lapset ovat tottuneet vieraiden aikuisten, esimerkiksi sosiaalityöntekijöiden tai omahoitajien, kanssa käytyihin yksilökeskusteluihin.

Tutkimuksessa mukana olevilla lapsilla voi siis olla erilaisia kokemuksia keskusteluista aikuisten kanssa. Malcolm Hill (2006, 78–79) muistuttaa myös, etteivät lapset ole homogeeninen ryhmä, vaan muun muassa lasten temperamentti sekä kyvyt ja taidot vaikuttavat siihen, millaiset menetelmät ovat heille luontevia. Ujoille lapsille haastattelu – tapahtuipa se ryhmässä tai yksilöllisesti – voi olla hankalaa, sen sijaan kirjoittaminen voi olla helppokin tapa omien näkökulmien esiin tuomiseen. Selvää on, että myös tutkimustehtävä – se mitä halutaan selvittää – ohjaa sitä, miten tiedonkeruu on tarkoituksenmukaista toteuttaa.

Omassa tutkimuksessa halusin haastatella lapsia yksittäin, koska se antoi mielestäni parhaiten tilaa yksilöllisten kokemusten selvittämiseen. Lisäksi jokaisen lapsen kodissa olo mahdollisti lapsen tapaamisen juuri hänelle tutussa ympäristössä. Yksilöhaastattelut olivat luonteva ja jälkeensä ajateltuna itse asiassa ainoa mahdollinen tapa keskustella lasten kanssa, sillä valmiita lastensuojelun avohuollon lapsiasiakasryhmiä ei ollut. Niiden kokoaminen tutkimustarkoitusta varten olisi ollut liian työlästä, sillä jo yksittäisten lasten ”löytyminen” ei sujunut vaivatta.² Vaivaloisuus saattoi liittyä valitsemaani haastateltavien etsimistapaan. Olin pyytänyt yhden kunnan sosiaalityöntekijöitä informoimaan asiakasperheilleen tutkimuksestani ja tiedustelemaan niiden halukkuutta osallistua.

Lastensuojelussa työntekijöiden vaihtuvuus oli kyseisenä ajankohtana suurta. Voi olla, että tämä vaikutti siihen, missä määrin tutkittavien etsimiseen oli mahdollisuus pysähtyä. Muutaman sosiaalityöntekijän kanssa käymissäni keskusteluissa selvisi myös, että asettamani ikähaarukka, 6–8-vuotiaat lapset, oli ongelmallinen. Sen ikäisiä lapsia oli asiakkaana lastensuojelussa erityisen vähän

(vrt. myös Heino 2007). Sen sijaan pieniä vauvoja ja nuoruusikäisiä asiakkaita kerrottiin kyllä olevan. Niinpä lavensin ikähaarukkaa 5–10-vuotiaisiin, mikä saamani palautteen mukaan toi helpotusta tutkittavien löytymiseen. Minulla ei ollut tietoa siitä, minkä verran perheitä kieltäytyi tutkimukseen osallistumisesta. Perhetyöntekijöiden kanssa keskustellessani sain käsityksen, että lähes kaikki, joita he olivat mukaan pyytäneet, olivat myös lähteneet.

Kysymisen taito

Kysymykset ovat (haastattelu)tutkimuksen ydintä, koska ne ohjaavat sitä, millaista tietoa saadaan. Pia Christensenin ja Allison Jamesin (2000) mukaan kaikessa sosiaalitutkimuksessa on tärkeää tietää, mitä ja miten kysyy, yhtä lailla on tärkeää tietää, mitä ja miten ei kysy.

Silloin, kun ollaan kiinnostuneita hyvästä elämästä ja kodista, on tutkija erityisen haasteen edessä, koska hyvinvointi ja koti ovat käsitteinä moninaiset ja varsin abstraktit. Lasten haastattelussa tutkijan on sovittava kysymysten kieli las-

2. Käynnistin tiedonkeruuni ensimmäisen kerran vuonna 2004. Kävin kertomassa tutkimuksestani lastensuojelun sosiaalityön tiimeissä. Samalla jaoin työntekijöille infokirjeen, joka heidän oli tarkoitus välittää edelleen tutkimukseen mukaan pyydetäville asiakasperheilleen. Tiimeissä suhtauduttiin innostuneesti ja myönteisesti tutkimukseeni. Esitelykierros ja sen jälkeen tehty uusintakysely eivät johtaneet kuitenkaan yhteenkään yhteydenottoon. Hautasin asian joksikin aikaa ja keskityin muun aineiston keräämiseen. Vuonna 2006 käynnistin haastatteluaineiston keräämisen uudestaan. Olin suoraan yhteyksissä yhteen johtavaan sosiaalityöntekijään, ja sitä kautta ”löytyi” kaksi lasta haastateltavakseni. Joulukuussa olin johtavien sosiaalityöntekijöiden kokouksessa esittelemässä uudestaan tutkimussuunnitelmaani. Tutkittavien hankkimiseen suhtauduttiin edelleen myönteisesti ja tutkimuksestani luvattiin informoida sosiaalityöntekijöitä. Olin myös yhteydessä joihinkin sosiaalityöntekijöihin ja perhetyöntekijöihin saamani ohjeistuksen mukaan. En saanut yhtään yhteydenottoa. Helmikuussa lähestyin uudestaan johtavia sosiaalityöntekijöitä ja kerroin, etten ole saanut yhteydenottoja. Minua ohjeistettiin olemaan edelleen suoraan yhteyksissä sosiaalityöntekijöihin. Yhden sosiaalityöntekijän kautta löytyi kolme haastateltavaa. Olin maaliskuussa uudestaan yhteyksissä muutamiin sosiaalityöntekijöihin. Yhdessä tiimissä oli sovittu, että perhetyöntekijät tiedustelivat asiakasperheitä mukaan tutkimukseen ja heidän kauttaan löytyi viisi muuta haastateltavaa.

ten kognitiivisiin taitoihin ja elettyyn elämään. Miten kysyä niin, että lapsi ymmärtää kysymykset ja ilmiöt, joista puhutaan?

Haastattelu – toisin kuin lomaketutkimus – antaa tilaa ennakoimattomille ja yllätyksellisille vastauksille, joihin tarttuminen ja eteenpäin vieminen vaativat tutkijalta kuulemisen herkkyyttä ja jatkokysymisen kykyä. Lasten haastatteluisa kysymisen taitoa koettelee myös lasten tapa tuottaa puhetta; se on usein rönsyilevää, asiasta toiseen yllättäen pomppivaa ja liikkeen ja kehon kautta tapahtuvaa. Marjatta Kalliala (1999, 73) puhuukin omassa lasten leikkikulttuurista käsitellessä väitöskirjassaan, että lasten haastattelujen sijaan hän haasteli lasten kanssa. Hän vertasi haastelua kuvaavasti sieniretkeen. Jos haluaa hyvän saaliin, on poikettava sinne tänne, mutta samalla on pidettävä huoli pääsuunnasta, ettei eksy. Sieniretki-vertaus tuli mieleeni monessa kohdassa lasten kanssa, kun lasten puhutun lomassa yritin pitää mielessäni, mistä kysymyksestä keskustelumme oli lähtenyt liikkeelle, ja palauttaa keskustelumme takaisin pääpolulle.

Haastattelemieni lasten puhetta litteroidessani havaitsin, että lasten puheen mukana pysymisen yhtenä haasteena oli lasten tapa siirtyä asiasta toiseen nopeasti ilman ”siirtymäsanoja”. Lapset eivät käyttäneet asiasta toiseen siirtymään aikuisen puheesta usein totuttuja ”siitäpä tulikin mieleeni-” tai ”muistinpa tässä” -tyylisiä siirtymiä, vaan he ikään kuin samalla ajatuksella siirtyivät asiasta toiseen. Lasten puheen sisällöt rakentuivat myös haastattelutilan ja -tilanteen kautta, tuoden niihin varsin yllättäviäkin käännteitä.

Esimerkki 1. (S = Sirkka, H = haastattelija, haastattelupaikkana keittiö)

H: No tota. Kerropa mulle vähän sun perheestäsi. Keitä sun perheeseen kuuluu?

S: Äiti ja isä ja mulla on kaksi isoveljeä, toiseksi nuorin on Matti ja ekaksi on Pekka. Se on isompi kun mun äiti ja isä ja kun mun mummo ja ukki. Ja vielä isompi kuin Matti ja minä.

H: ahaa, se on siis pitkä poika.

S: aa, aika pitkä. Ja se syö aina tulista ruokaa ja Matti tykkää lihasta ja mä tykkään kasviksista.

H: ahaa...

S: ja hedelmistä ja kaikista muista.

H: ahaa, sä tykkäät terveellisestä ruoasta.

S: niin. Ja Pekka eikä Matti juo maitoo, mutta mää juon maitoa. Ja äitikin juo piimää ja isäkin juo piimää. Tossa näkyy mun isoveljen hammasraudat ja mun hammasraudat (osoittaa keittiön tiskipöytää).

Haastattelujen aikana huomasin olevani useassa kohtaa tilanteessa, jossa en osannut jatkaa las-

ten tuottamasta puheesta tai jatkoin lasten puhetta antamalla sille jo haastattelutilanteessa erilaisia merkityksiä.

Esimerkki 2. (S = Seija, H = haastattelija)

H: no mitä sä yleensä teet äidin kanssa kotona?

S: no joskus me pelataan pelejä, semmosta muistipeliä. Ja joskus me pannaan olohuoneessa joku ohjelma päälle ja syödään herkkuja ja sitten me illalla vaan nautitaan niistä tai vapaapäivinä. Ja joskus me leikitään käsillä (näyttää käsileikkiä). No joskus me tehdään yhdessä kuvia äidin kanssa. Ja joskus me kirjoitetaan kirjeitä äidin kanssa.

H: ahaa, kirjoitatteko te niitä toisillenne?

S: joo joskus toisille ja sitten mää joskus ystäville.

H: kuulostaa kivalta... no onko teillä kotona sovitutja sääntöjä, esimerkiksi koska pitää tulla kotiin kaverin luota tai mitä pitää kotona tehdä?

S: ei meillä oikeastaan. Mut mun pitää auttaa äitiä.

Seija tuo haastattelussa esiin kodin säännön, että äitiä pitää auttaa. En osannut tai huomannut pysähtyä haastattelussa tuohon, mutta palasin siihen seuraavalla tapaamisella uudestaan.

Esimerkki 3.

H. Kerroit viime viikolla, että teidän kodin yksi sääntö on se, että sun pitää auttaa äitiä. Tuleeko sulle siitä mieleen joku esimerkki?

S: No, jos äiti pyytää vaikka siivoamaan. Ja joskus, jos äiti ei pysty menemään kauppaan tai ei jaksa, niin sitten mä meen...

H: ahaa... mitä mieltä sinä oot siitä, että tuleeko lasten auttaa aikuisia kotona?

S: Tietenkin, koska ei lapsi vain väsy, vaan aikuinenkin väsy.

Esimerkkiä pyytämällä Seija avaa vastaustaan lisää. Esimerkissä neljä määritin epätavalliseksi tilanteen, jossa isovelji on pikkusiskoaan lyhyempi. Laura tarttui tähän ja muihin vastaaviin tilanteisiin viittaamalla hän normalisoii asian.

Esimerkki 4. (L = Laura, H = haastattelija)

H: Ahaa. Eli Aki on sua vanhempi?

L: Niin.

H: Eli sulla on kolme isompaa sisarusta ja ...

L: Ja sitten on yksi isovelji... vaikka mä oon sitä pitempi...

H: Ahaa...

L: Aki ei niin paljon syö

H: Mitähän se Aki mahtaa tuumata, kun pikkusisko on sitä pitempi? Harmittaako sitä?

L: niin... (hetken hiljaisuus)... oon mää nähny mui-takin sellasia jotka on... niinku pikkusiskot pitempiä.

H: Niin, ei se kai hirveen harvinaista ole.

Haastatteluja tehdessäni ennakkokäsitykseni siitä, että perinteinen kysymys ja vastaus -asetelma

ei ole paras mahdollinen tapa keskustella lasten kanssa, vahvistui. Se tuntui liian jäykältä ja luonnollista vuorovaikutusta ja lasten kerrontaa rajoittavalta tavalta. Haastattelutilanteen luominen mahdollisimman vuorovaikutukselliseksi ja luonteviksi vaati pysähtymistä ja tilan antamista lasten omalle kerronnalle ja sen kuulemista. Jäin miettimään, mikä olisi se keino, jonka avulla tutkijana pitäisin tilanteet avoimina, mutta tutkimustehtävää eteenpäin vievinä. Miten kutsua lasten kerrontaa esiin niin, etten liiaksi määritä tarinan suuntaa? Mihin asti haastattelu voi olla avointa silloin, kun tavoitteena on saada vastauksia olemassa oleviin haastattelukysymyksiin? Maarit Alasuutari (2005, 158) tuo esiin, että lasten vastaamista helpottaa, jos kysymykset liitetään lapsen arkeen kuuluviin toimintoihin ja rutiineihin sekä lähimenneisyyden tapahtumiin. Myös kysymystyypeillä on tärkeä merkitys tilanteen vuorovaikutuksellisuuden synnyttämisessä. Avoimet kysymykset antavat tilaa vastaajan omasanaiseen kerrontaan, kun taas suljetut kysymykset rajavat ne pois. Johanna Ruusuvuori, Camilla Lindholm & Eveliina Korpela (2004) pohtivat avoimien ja suljettujen kysymyksiä paikkaa lääkäreiden ja potilaan välisessä vuorovaikutuksessa. He tuovat esiin Elliot Mishlerin (1984) tutkimuksen, jonka mukaan lääkäreiden tapa kysyä suljettuja kysymyksiä (-ko/-kö-loppuisia tai vai-kysymyksiä) rohkaisee potilaita kertomaan vaivoistaan lääkärin näkökulmaa mukaillen ja jättämään pois omaan elämisaailmaansa kuuluvia, potilaan kokonaistilanteen ymmärtämiseen läheisesti liittyviä asioita. Avoimet kysymykset (esimerkiksi kysymyssanoilla mitä tai miten alkavat) jättivät enemmän tilaa potilaan omille muotoiluille.

Lasten haastatteluissa avoimet kysymykset osoittautuivat toimiviksi. Käytin haastattelussa muun muassa seuraavia avoimia kysymyksiä: ”Mitä sinä ajattelet siitä?”, ”Kerrotko jonkin esimerkin?”, ”Kerrotko lisää?”, ”Miltä se tuntui?”.

Useassa kohtaan haastatteluja havaitsin, että miksi-kysymykseen vastaaminen tuotti monelle lapselle vaikeuksia eikä auttanut lapsia jatkamaan. Miksi-sana ikään kuin pysäytti keskustelun virran. Oliko niin, että miksi-kysymys edellytti asioiden yhdistämistä tavalla, johon kaikki lapset eivät kyenneet? Vai oliko niin, ettei kysyttävillä asioilla ollut selkeää ja yksiselitteistä selitystä.

Omassa tiedonkeruussani myös lapset asettuivat kysyjän rooliin esittämällä minulle lukuisia kysymyksiä. Sain kertoa omasta perheestäni, ko-

distani ja työstäni. Villelle selvisi, että myös meidän pihalla on trampoliini ja että matkapuhelimeni oli vanhanaikainen. Matti oli kiinnostunut siitä, pidätkö smurffimusiikista ja olenko katsonut jääkiekkopelejä. Muutamassa kohtaan haastatteluja olin myös tilanteessa, jossa lapset rajasivat avoimesti sen, millaiseen keskusteluun he eivät halua osallistua. Puhuimme Seijan kanssa kodittomuudesta, jota Seija pohti kodin pihapiirissä sattuneen esimerkin avulla. Kun tarkensin häneltä tilanteesta lisää, Seija sanoi, ettei halua puhua aiheesta, koska hänelle tulee surullinen olo miettiessään, miltä kodittomista ihmisistä tuntuu.

Koti haastatteluympäristönä

Tieto on kontekstiinsa sidottua ja siksi ei ole samantekevää, missä tiedon muodostaminen tapahtuu. Koti haastatteluympäristönä on monella tapaa erityinen. Berry Mayall (2000, 127) pohtii, että ollessaan kodissa vieraana tutkijalla ei ole selkeää vakiintunutta sosiaalista asemaa tai paikkaa, vaan se on aina neuvoteltava kussakin tilanteessa. Kodissa tapahtuva haastattelu elää ja venyy kodin säännöillä. Tutkija tuskin pystyy päättämään, missä paikassa kotona haastattelu toteutetaan tai keitä haastattelutilanteessa on läsnä. Toiveita toki on mahdollista esittää. Kotona tapahtuva haastattelututkimus rinnastuu monella tapaa sosiaalityössä tehtäviin kotikäynteihin. Koti on tällöin ammatillisen kohtaamisen areena, jossa toimitaan perheen asettamin ehdoin.

Halusin haastatella lapsia heidän kodeissaan. Ajatuksena oli, että koti tuttuna ympäristönä olisi lapsille mieluisin haastatteluympäristö. Myös tutkimustehtävänä kannalta pidin luontevana ratkaisuna, että lasten haastattelut tapahtuivat siinä ympäristössä, josta myös keskustelimme. Kodeissaan lapset saivat itse valita haastattelun toteuttamispaikan. Osa lapsista valitsi haastatteluapaikkaksi kodin makuuhuoneen, osa lapsista toivoi haastattelun tapahtuvan keittiön pöydän äärellä. Joskus lasten haastatteluapaikan valinnat haastoivat myös tutkijaa. Kun menin tapaamaan Kallea (5 vuotta) toista kertaa, hän esitti, että hänen huoneensa sijasta juttelisimme pihalla. Sanoin sen sään puolesta olevan mahdollista, jos vain pihasta löytyy paikka, jossa voimme rauhassa istua. Kalle johdatteli minut rivitaloyhtiön yhteiseen leikkitalaan ja kiipesi sujuvasti pihan leikkimökin katolle ja pyysi minua tulemaan perässä. Hän vakuutteli,

että katto olisi hyvä paikka juttelulle. Tässä vaiheessa ei lapsilähtöinen haastattelupaikan valinta tuntunutkaan enää toimivan, ja hienoisen taituttelun tuloksena ja todistaessani Kallelle, kuinka kömpelö kiipeilijä olin, hän suostui tulemaan alas katolta ja palasimme sisälle. Jatkoimme keskustelua Kallen omassa huoneessa.

Muutaman lapsen makuuhuonevalinta haastattelupaikaksi oli kiinnostava. Makuuhuone merkityksellistyy meillä varsin intiimiksi paikaksi ja on vaikea ajatella, että tutkijana olisin itse voinut esittää makuuhuoneeseen siirtymistä haastattelun tekemistä varten. Makuuhuoneen intiimiys ja yksityisyys näkyivät vahvasti norjalaisten Randi Dyblie Nilsenin ja Barbara Rogersin (2005) tutkimuksessa, jossa he selvittivät lasten tilan käyttöä kotona. Kun tutkijat olivat lasten kodeissa, lapset esitelivät avoimesti kotejaan heille. Ainoa suljettuna ja yksityisenä tilana kodissa pysyi vanhempien makuuhuone. Sinne lapset eivät tutkijoita vieneet.

Lauran ja Villen kotona makuuhuone oli lasten valitsema haastattelupaikka. Makuuhuoneella oli heille siis varsin toisenlainen merkitys kuin yleisesti ajatellaan.

Esimerkki 5. (L = Laura, H = haastattelija)

H: Onko sinulla kotona omaa paikkaa, jos haluat olla rauhassa?

L: No makkarissa oma sänky.

H: Siinä saa olla rauhassa?

L: Niin.

H: Millaisessa tilanteessa sinä menet omaan sänkyyn?

L: No, jos on hirveä melu niin silloin meen sinne.

H: Mitä sinä sängyssä silloin teet?

L: No leikin tai sitten nukun.

Lauran kertoi haastattelussa, ettei hänen kodissaan ollut omaksi huoneeksi kutsuttua tilaa, vaan keittiön ja olohuoneen lisäksi heillä oli makuuhuone ja leikkihuone. Leikkihuoneessa nukkuvat Lauran isot siskot ja siellä oli suurin osa perheen leluista. Makuuhuoneessa oli neljä sänkyä, joista yksi oli kerrossänky. Kerrossängyn yläpeti oli Lauran oma paikka kotona

Makuuhuone ei tuntunut olevan Kallellekaan kovin intiimi ja varjeltu tila. Haastattelumme tapahtui Kallen omassa huoneessa. Kun keskustelimme siitä, mitkä paikat ovat kotona mukavia, Kalle siirtyi salaman nopeasti viereiseen huoneeseen ja huusi minua katsomaan. Kalle pomppi vauhdikkaasti vanhempiensa sängyllä. Hänen mielestään äiskän ja isän makuuhuone on paras paikka kotona, koska sängyllä voi hyppiä.

Usealle lapselle tuntui myös olevan tärkeää, että haastattelutila oli selvästi rauhoitettu perheen muulta toiminnalta. Moni lapsista halusi sulkea haastatteluhuoneen oven. Välillä, kun liikuimme kodin muissa tiloissa ja palasimme haastattelutilaan takaisin, lapset kävivät sulkemassa huoneen oven tai pyysivät minua sulkemaan sen. Jotkut lapset valitsivat haastattelupaikaksi kodin yhteisen tilan. Esimerkiksi Sirkka halusi haastattelun tapahtuvan kodin keittiössä. Keittiö oli avoin tila, josta oli suora yhteys kodin olohuoneeseen, ruokailuhuoneeseen ja eteiseen. Keittiö tuntui olevan kodin tapahtumien keskipiste. Haastattelun aikana perheen muut lapset istahtivat välillä keittiön pöydän ääreen syömään ja vaihtamaan muutaman sanan Sirkkan ja minun kanssa. Tapahtumien keskellä Sirkka osallistui ensimmäisellä tapaamisella hyvin keskusteluun. Sen sijaan toinen tapaaminen oli erilainen. Perheeseen oli tulossa pian haastattelun jälkeen vieraita, joiden tuloa Sirkka erityisesti odotti ja kyseli saapumisajankohtaa äidiltään. Lisäksi kotiin tuli muita vieraita haastattelun aikana. Sirkkan vastauksissa oli paljon en tiedä- ja en osaa sanoa -vastauksia. Jäin miettimään, oliko tilanne keskittymiselle rauhaton vai olivatko kysymykseni vaikeita, niin kuin Sirkka itse määritteli asian.

Kodin keskiössä tapahtuneet haastattelut saivat minut mietteläaksiksi. Olin lähtökohtaisesti ajatellut, että haastattelutilanteet lasten kanssa ovat rauhallisia ja varsin intiimejä. Joidenkin lasten haastattelut tapahtuivat keskellä kodin tapahtumia ja toimintaa, ja se tuntui lapsille olevan luontevaa. Ilmeisesti oli niin, että tilanteiden elävyys ja avoimuus aiheuttivat tutkijassa enemmän levottomuutta ja keskittymisvaikeuksia kuin haastateltavassa. Ehkä oli niin, että joidenkin lasten kodin kulttuuriin kuului se, että tilanteet olivat avoimia kaikille ja että liikettä ja ääntä kuului olla. Tutkimushaastattelu ikään kuin sulautui osaksi kodin tapahtumia ja arkea. Voi olla, että intiimin ja rauhallisen haastattelutilanteen rakentaminen olisi ollut lapsille vierasta ja ehkä pelottavaakin.

Kolmannen pyörän läsnäolo haastattelututkimuksessa näyttää liittyvän jollakin tavalla haastateltavan ikään, sillä se nousee esiin teemana myös vanhempien ihmisten haastattelukeskusteluissa. Kirsi Lumme-Sandtin (2005) haastateltavat olivat yli 90-vuotiaita. Usein haastattelutilanteissa oli haastateltavan lisäksi mukana joko haastateltavan tytär tai puoliso. Lumme-Sandt pohtii muiden ihmisten läsnäolon merkityksiä. Hän toteaa,

että joskus vanha ihminen toivoi haastatteluun mukaan tuttua ihmistä ikään kuin tukihenkilöksi. Ongelmalliseksi kolmannen ihmisen läsnäolo muodostui silloin, kun vanha ihminen oli täysin halukas ja kykenevä haastatteluun yksin, mutta läheiset ajattelivat, ettei haastateltava selviydy siitä yksinään. Omaiset saattoivat kokea, että vanhan ihmisen puolesta puhuminen koituu sekä haastateltavan että haastattelijan parhaaksi. He saattoivat pyrkiä suojelemaan vanhustaan liian hankalilta kysymyksiltä tai pelkäsivät, ettei vanhus jaksa fyysisesti haastattelua.

Lasten kohdalla haastattelu kahdenkeskisenä tilanteena ei ole itsestään selvää, sillä jo tutkimuksen toteuttamisen lähtökohta tuo haastatteluun mukaan ”kolmannen pyörän”. Lupa lapsen haastatteluun on saatava lapsen lisäksi myös vanhemmalta (ks. esim. Helavirta 2006). Sen lisäksi niin lapsella kuin vanhemmalla saattaa olla toisenlaisia odotuksia haastattelutilanteen luonteesta tai kahdenkeskisyydestä. Aikuisen läsnäolo tai tilanteen avoimuus voi olla lapselle turvallinen osallistumisen tapa yhtä lailla kuin se voi tarjota aikuiselle mahdollisuuden kontrolloida ja valvoa haastattelutilannetta ja lasta. Lasten toiveet tilanteen luonteesta ovat tutkijan toiminnan lähtökohtia, mutta tutkijana ei voi myöskään ohittaa vanhempien toiveita tai kävellä niiden yli (esim. Mayall 2000).

Liike ja liikkuminen haastattelujen lomassa – liikkeen merkitys

Janne Tienari, Eero Vaara ja Susan Meriläinen (2005, 103) toteavat, että suoritukset ja teot ovat haastattelutilanteissa pitkälti kielellisiä. Lasten haastatteluissa myös liike ja keho ovat vahvasti läsnä. Lapset nimittäin liikkuvat haastattelujen aikana paljon. Makuuhuoneessa tehtyjen haastattelujen aikana lapset välillä istuivat ja välillä makasivat sängyllä. Sängyllä oli mahdollista toteuttaa myös taidokkaita kuperkeikkoja jutustelumme lomassa. Tapahtumat kodin vieressä menevällä ajotiellä saivat Villen pompahtamaan ikkunaan moneen kertaan. Välillä lapset menivät hakemaan tavaroita tai piirroksia, joita he halusivat minulle esitellä. Myös minun toivottiin liikkuvan. Seija pyysi minua mukaansa kodin pihalle esitellessään keräämiään simpukoita. Ville halusi minut mukaansa siskonsa huoneeseen katsomaan jännittävää tietokonepeliä. Sirkan kanssa

kävimme ihastelemassa kodin rappusilta pihalla ollut polkupyörää.

Lasten liikkuvaisuutta tiedonkeruutilanteissa on tuotu esiin aiemmissakin tutkimuksissa (esim. Kirmanen 2000). Mistä kaikesta lasten liikkuvaisuus keskustelujen aikana voisi kertoa? Liikkumista ja toiminnallisuutta pidetään lapsille luontevana käyttäytymisenä. Liikkumisen voi nähdä olevan yhteydessä myös tilaan. Toisin kuin monissa institutionaalisissa tiloissa kodissa on vähemmän paikallaan pysymisen sääntöä tai pakkoa. Koti tilana mahdollisti liikkumisen ja antoi siihen vapauden. Liikkuminen oli luonnollinen osa kotonaoloa. Siksi lapset odottivat myös tutkijan liikkuvan. Myös tiedonkeruumenetelmä antoi väljyyttä liikkumiseen. Liikkuminen ei estänyt haastattelua, vaan monipuolisti sitä tuomalla siihen puheen lisäksi mukaan liikkeen, tilan ja esineet.

Lasten liikkuminen ja liike saattoivat olla myös muutakin kuin kontekstin ja menetelmän mahdollistamaa ja tukemaa. Lapsille liike ja liikkuminen voivat olla keino viestittää kokemuksia tai asioita, joille ei löydy sanoja tai joita on vaikea pukea sanoiksi. Juha Perttula (2005) on tuonut esiin, että keho on paikka, jossa ihminen kokee. Mutta samalla keho on myös väline, jolla kokemuksiaan voi välittää esimerkiksi liikkeen, eleiden tai ilmeiden avulla. Lapsen liikkeen kieltä ja merkityksiä jäin erityisesti miettimään Villen toisessa tapaamisessa. Keskustelimme kotona käyvisiä sosiaalityöntekijöistä. Käynneistä kertoessaan Ville heittäytyi makuulle sänkyyn ja veti päiväpeiton itsensä päälle, niin ettei hänestä näkynyt mitään. Hän kuitenkin jatkoi keskustelemista ja ponnahti hetken päästä peiton alta pois. En osannut tarttua tuossa tilanteessa peiton alle menemiseen, mutta palasin siihen myöhemmin. Kysyin Villeltä, huomasiko hän menneensä peiton alle puhuessamme sosiaalityöntekijästä, ja hän totesi iloisesti näin tapahtuneen. Tiedustelin Villeltä syytä peiton alle menoon. Villen mielestä asiasta oli ”hankala puhua”. Hän ei osannut selittää hankaluutta ja siirtyi sen sijaan esittelemään legorobottiaan minulle. Liittyikö peiton alle meno käymäämme keskusteluun sosiaalityöntekijöistä? Ja jos liittyi, mikä siinä teemassa synnytti tarpeen piiloutua? Joka tapauksessa Villen hankalaksi määrittelemä puheenaihe sai hänet viestimään siitä kehollaan ja toiminnallaan.

Liikkeellä ja liikkumisella voi olla toisenlainenkin merkitys. Liike ja liikkuminen voivat toimia

kokemusten ja ajatusten tuntemisen ja tiedostamisen apuna. Anne Katarina Keskitalo (2006) on omassa väitöstudiumuksessaan pohtinut ja rakentanut kokeellista kävelymetodia, jonka kautta hän pohtii liikkeen ja liikkumisen merkitystä. Hänen mukaansa kävellessä kävelijä voi vaipua omiin ajatuksiinsa, poimia ja yhdistellä havaintoja sieltä täältä, ympäriltään ja omista muistoistaan. Käveleminen on siten liikkumisen mahdollistaman ajattelutilan ja orientaation kautta tuntemista ja tiedostamista. Kokemuksemme rakentuu liikkuessamme moniaistisesti hajujen, äänien, näköhavaintojen ja koskettamisen kautta. Liikkuminen tarjoaa mahdollisuuden ajatella monien aistien avulla. (Keskitalo 2006, 70–73.) Lapsille liikkuminen voi olla siksi tärkeää. Se mahdollistaa monien aistikanavien käytön kokemusten jäsentämisessä ja tiedon tuottamisessa.

Piirustukset, tarinat ja esineet kokemusten välittäjinä

Kodista keskustelemisen tukena piirsin lasten kanssa kotipiirustuksia sekä sadutusmenetelmää hyödyntäen kirjoitin lasten luomia tarinoita kodista. Lapset piirsivät mielellään ja suurin osa halusi myös luoda omia tarinoita. Piirtäminen tuntui tarjoavan lapsille mahdollisuuden irrottautua ja rentoutua keskustelusta ja haastattelijan katseesta. Punchin (2002b, 54) mukaan erilaisten toiminnallisten välineiden käyttö haastattelun lomassa voi antaa lapsille aikaa ajatella, ja siksikin toiminnalliset tehtävät ovat käyttökelpoisia lasten haastattelussa.

Pyysin lapsia piirtämään kodin pohjapiirroksen. Piirrosta hyödyntäen keskustelimme kodin tiloista ja tilojen esineistöstä ja kodin sosiaalisesta toiminnasta (mm. siitä, mitä eri huoneissa tehtiin ja kuka teki). Lapset kertoivat kodistaan piirrosten kautta, ja se tuntui olevan suuremmalle osalle lapsista innostavaa ja mukavaa tekemistä. Nuoremmille lapsille tehtäväksi antoni osoittautui liian vaikeaksi. Kodin hahmottaminen ja piirtäminen ”katosta katsoen” pohjapiirroksen kautta eivät onnistuneet. Niinpä pyysin heitä piirtämään kotitalonsa ulkoapäin tai kodin tärkeän esineen, mikä tuntui toimivan. Piirrosten tuottamisessa oli lapsilla eroja. Piirtämisen taito ja halu eivät olleet samanlaisia kaikilla. Osa haastateltavista lapsista loihti lähes arkkitehtuurisia piirroksia kodistaan, yhdelle lapsista paperille piirtyi kanan-

muna muistuttava pyöröylä. Kalle ilmoitti minulle heti, ettei halua piirtää. Piirrostaustin rikki puoremisellaan hän vielä lienee halunnut vahvistaa asian minulle.

Kallea haastatellessani koin olevani melkoisen haasteen edessä, sillä hän oli eloisa ja vilkas poika ja paikalleen asettuminen ja pysähtyminen tuntuivat lähes mahdottomilta. Niinpä ehdotin, että pelaisimme mukanani olevaa muistipeliä. Pelaaminen rauhoitti Kallen hetkeksi aloilleen ja pelaamisen ohessa keskustelimme joistakin haastattelukysymyksistä. Mietin samalla, missä määrin peli ja pelaaminen ohjasivat Kallen puhetta? Voiko toiminnallisten välineiden käytön vaarana olla, että ne suuntaavat lasten ajattelua johonkin suuntaan ja samalla jostakin pois? Julia Korkman (2006) on tarkastellut väitöstudiumuksessaan seksuaalisen hyväksikäyttöepäilyn yhteydessä tehtyjä lasten asiantuntija haastatteluja. Hän pohtii selviytyksissä käytettäviä lasten leikkihavaintoja ja toteaa, että lelujen ja leikkimisen käyttö voi viedä huomion itse asiasta ja antaa lapselle väärän signaalilähteen siitä, mitä häneltä odotetaan. Näin koin Kallen kanssa keskusteluissa käyneen. Pelaamisen ja keskustelun edetessä Kalle ilmoitti, ettei halua jutella enempää, vaan vain pelata kanssani. Kerroin, että jutteleminen ja kysymysten tekeminen oli se varsinaisen koulutehtäväni. Kalle sanoi, että haluaa jutella kanssani vain pelaamisesta. Sovimme, että pelaamme pelin loppuun ja juttelemme pelaamisesta, ja sen jälkeen lopetamme.

Haastelujen lomassa lapset esittelivät tavaroita ja kotiaan. Pääsin muun muassa ihastelemaan lasten keräämiä simpukoita ja tutustumaan jännittävään lasten tietokonepeliin. Myös monet pehmolelut, pikkuautot ja legorobotit tulivat tutuksi tapaamisten aikana. Esineiden ja tavaroiden kautta moni lapsista rakensi luontevalla tavalla tarinaa kodistaan, kodin arjesta ja itsestään. Lapsia innosti kovin, kun tutkija huomioi heidän taidokkaat piirustuksensa tai legorakennelmasa.

Tarjosin lapsille mahdollisuuden kertoa tarinan hyvästä ja huonosta päivästä kotona. Sovelsin tiedonkeruussani eläytymis- ja sadutusmenetelmää (Eskola 1998; Karlsson 2003). Luin lapsille lyhyen alun tarinalle, jota pyysin heitä jatkamaan. Kirjoitin sanasta sanaan lasten tarinat ja lopuksi luin lapsille heidän luomansa tarinat. Halutessaan heillä oli mahdollisuus muuttaa niitä. Osa lapsista otti innostuneesti vastaan tarinan kerronnan mahdollisuuden. Jotkut lapsista ilmoittivat, että

he eivät halua tehdä tarinankerrontatehtävää. Tätä toivetta kunnioitin. Matti halusi kertomisen sijasta kirjoittaa tarinat itse. Hänelle se tuntui olevan toimivampi tiedon tuottamisen tapa kuin puhuttu kerronta.

Lopuksi

Haastattelututkimus eli kysymysten esittäminen ja vastausten saaminen on paljon vaikeampi tehtävä kuin ensin vaikuttaa. Silloin, kun tutkijan ymmärrys rakentuu sosiaalisen konstruktionismin ja feministisen epistemologian kautta, haastattelututkimus on muutakin kuin tiedon keräämistä tai kysymys ja vastaus -asetelma. Se on monenlaista herkistymistä haastattelutilanteeseen, tilaan, toimijoihin ja toimintaan.

Lapset haastateltavina ja koti yksityisenä haastattelutilana tekevät haastattelututkimuksesta monella tapaa erityisen ja ennakoimattoman. Lasten erilaiset ominaispiirteet, kuten ikä ja temperamentti, pakottavat tutkijan joustavaan tiedonkeruuseen ja tasapainotteluun lasten erojen ja erilaisuuden kanssa haastattelutilanteessa. Parhaimmillaan se johtaa lasten yksilöllisten kokemusten, käsitysten ja havaintojen parempaan tavoittamiseen.

Lasten erilaiset temperamentit välittyivät vahvasti haastatteluissani ja usein lapset tulivat vanhempiensäkin kautta määritellyiksi juuri temperamenttiansa suhteen. Muutama vanhemmista epäili lapsensa keskittymiskykyä tämän vilkkaan luonteen vuoksi. Osa lapsista oli vanhempien kertoman mukaan ujoja ja sitä kautta haasteellisia haastateltavia. Haastatteluissa huomasin olevani erilaisissa tilanteissa. Välillä minun oli vaikea saada alati liikkuvaa ja vilkasta Kallea keskustelemaan haastatteluteemoistani. Kalle olisi mieluummin leikkinyt kanssani piilosta tai pelannut jalkapalloa. Kotimuistipelin pelaaminen tarjosi hetkellisen pysähtymisen ja keskittymisen mahdollisuuden. Mutta samalla jäin miettimään, missä määrin peli ohjasi Kallen vilkasta ajattelua ja kerrontaa. Kerttu ja Matti olivat lapsista selvästi ujoimmat ja hiljaisimmat. Usein jouduin tarkistamaan heidän kertomaansa, sillä niin hiljaa asioita ääneen lausuttiin. Toisaalta heidän kohdallaan hiljaisuudesta erottuivat ne kohdat, jotka selvästi innoittivat heitä kerrontaan. Äänen voimakkuus kasvoi ja ujous jäi hetkeksi taka-alalle.

Osa lapsista kykeni sanallistamaan asioita hy-

vin. Joillekin lapsille liike, esineet tai piirroukset korvasivat sanallista vähyyttä. Niiden kautta oli mahdollista viestiä ilman sanoja. Tutkijana minun oli kyettävä tunnistamaan ja antamaan tilaa lasten erilaisille tiedon tuottamisen tavoille. Eri tavoin ulkoistetut kokemukset toimivat haastatteluissa keskustelun virittäjinä, eivät varsinaisen tiedon lähteinä. En ollut valmis tulkitsemaan lasten sisäistä maailmaa ulkoisen toiminnan kautta.

Haastattelututkimuksen teko haastateltavien kotona, yksityisessä tilassa, toi esiin kotien erilaiset kulttuurit ja toimintatavat. Joissakin kodeissa olin haastateltavan lapsen kanssa avoimesti kodin keskipisteessä ja haastattelutilanne oli avoin muillekin kotona olijoille. Joissakin kodeissa tutkijan kohtaaminen haluttiin toteuttaa suljettujen ovien takana omassa tilassa. Haastattelujen teko oli soviteltava kunkin tilanteen mukaan.

Tutkimushankettani eri yhteyksissä esitellessäni haastateltavien lasten institutionaalinen asema – lastensuojelun asiakkaana olo – tuntui monien mielestä olevan keskeinen määre ja erottava tekijä ”muihin lapsiin” nähden. Minun odotettiin kohtaavan pahoinvoivia, kaltoin kohdeltuja tai eri tavoin huonoissa oloissa eläviä lapsia. Kategorisoivat käsitykset lastensuojelun asiakkaana olevista lapsista ja heidän kodeistaan tuntuivat elävän vahvoina monien mielissä. Haastattelujen perusteella lapset eivät kuitenkaan asettuneet odotettuihin kategorioihin. Kohtasin lapsia – vilkkaita ja ujoja, innokkaita ja varauksellisia –, jotka kertoivat kodin hyvästä elämästä ja määrittelivät sen uhkia. Heidän tarinansa olivat erilaisuudessaankin tavanomaisia. Ainoa asia, jossa institutionaalinen asema näkyi, oli lasten äänen äärelle pääsyn vaikeus. Lasten tavoittaminen edellytti yhteydenottoja useisiin viranomaisiin vanhempien lisäksi.

Ken Plummer (2001, 208) korostaa, että ihmisten tarinoita tutkiessaan tutkijan on oltava avoimen refleksiivinen omalle tiedonmuodostukselleen. Tutkijan ja tutkittavan ominaisuudet, kyvyt ja taidot, tiedon tuottamisen konteksti ja aika vaikuttavat siihen, millaista tutkimustietoa syntyy. Toimijat ja tilanteet ovat aina erilaisia, ja siksi esimerkiksi haastattelujen kautta saatu tieto on harvoin yhteismitallista. Lasten kohdalla haaste on erityinen, sillä he eivät useinkaan asetu sellaiseen haastateltavan roolin, jollaisena aikuisten metodologiset oppikirjat haastateltavat näkevät. Tutkijan haasteena on tasapainotella erojen ja erilaisuuden kanssa ja muodostaa ymmärrystä lasten yksilöllisistä käsityksistä ja kokemuksista.

KIRJALLISUUS

- ALASTALO, MARJA: Tutkimushaastattelun historia yhteiskuntatieteissä. Teoksessa: Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.): Haastattelu. Tutkimus. Tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 2005
- ALASUUTARI, MAARIT: Mikä rakentaa vuorovaikutusta lapsen haastattelussa? Teoksessa: Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.): Haastattelu. Tutkimus. Tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 2005
- ALCOFF, LINDA & POTTER, ELIZABETH (eds): *Feminist epistemologies*. New York and London: RoutledgeFalmer, 1993
- BARDY, MARJATTA & SALMI, MIINNA & HEINO, TARJA: Mikä lapsiamme uhkaa? Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun. Raportteja 263. Helsinki: Stakes, 2001
- CHRISTENSEN, PIA & JAMES, ALLISON: Researching children and childhood: cultures of communication. P. 1–8. In: Christensen, Pia & James, Allison (eds): *Research with children. Perspectives and Practices*. London and New York: RoutledgeFalmer, 2000
- COCKBURN, TOM: Children and the feminist ethic of care. *Childhood* 12 (2005): 1, 71–89
- DAVIS, JOHN M.: Understanding the meanings of children: a reflexive process. *Children and society* 12 (1998): 5, 325–334
- EDER, DONNA & FINGERSON, LAURA: Interviewing children and adolescents. In: Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. (eds): *Handbook of Interview Research*. London: Sage, 2002
- ESKOLA, JARI: Eläytymismenetelmä sosiaalitutkimuksen tiedonhankintamenetelmänä. Tampere: TAJU, 1998
- ESKONEN, INKERI: Perheväivalta lasten kertomana. *Acta Universitatis Tamperensis*; 1107. Tampere: Tampere University Press, 2005
- FONTANA, ANDREA & FREY, JAMES H.: The Interview: From Structured Questions to Negotiated Text. In: Denzin, Norman K. & Lincoln, Yvonna S. (eds): *Collecting and Interpreting Qualitative Materials*. Thousand Oaks, London & New Delhi: Sage Publications, 2003
- FORSBERG, HANNELE: Perheen ja lapsen tähden: etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto, 1998
- FORSBERG, HANNELE: Lasten asiakkuudet ja kokemukset turvakodissa. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 31. Helsinki: Nykypaino Oy, 2002
- GRANFELT, RIITTA: Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Helsinki: SKS, 1998
- GUBRIUM, JABER F. & HOLSTEIN, JAMES A.: From the individual interview to the interview society. In: Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. (eds): *Handbook of Interview Research*. London: Sage, 2002
- HARDEN, JENI & SCOTT, SUE & BACKETT-MILBURN, KATHRYN & JACKSON, STEVI: Can't Talk, Won't Talk?: Methodological issues in researching children. *Sociological research online* 5 (2000), 2. <http://www.socresonline.org.uk/5/2/harden.html>. Luettu 30.4.2007
- HEINO, TARJA: Keitit ovat uudet lastensuojelun asiakkaat? Tutkimus lapsista ja perheistä tilastolukujen takana. Työpapereita 30/2007. Helsinki: Stakes, 2007
- HEINO, TARJA & KUOPPALA, TUULA & SÄKKINEN, SALLA: Lastensuojelun avuhoillon tilaston haasteet; kuntakyselyn yhteenveto. Työpapereita 5/2005. Helsinki: Stakes, 2005
- HELAVIRTA, SUSANNA: Lasten hyvä ja huono elämä eläytymistarinoiden valossa. Teoksessa: Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (toim.): *Lapset ja sosiaalityö*. Juva: PS-kustannus, 2005
- HILL, MALCOLM: Children's voices on ways of having a voice. Children's and young people's perspectives on methods used in research and consultation. *Childhood* 13 (2006): 1, 69–89
- HURTIG, JOHANNA: Lasta suojelemassa. Etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perheyön käytännöissä. *Acta Universitatis Lapponiensis* 60. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 2003
- JÄRVENTIE, IRMELI: Syrjäytyvätkö lapset? Tutkimus 1990-luvun lasten perushoivasta, hyvinvoinnista ja lastensuojelupalvelujen käytöstä Helsingissä. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 6/1999. Helsinki 1999
- KALLIALA, MARJATTA: Enkeliprinsessa ja itsari liukumässä. Leikkikulttuurin ja yhteiskunnan muutos. Tampere: Gaudeamus, 1999
- KARLSSON, LIISA: Sadutus: avain osallistavaan toimintakulttuuriin. Jyväskylä: PS-kustannus, 2003
- KESKITALO, ANNE KATARINA: Tien päällä ja leirissä. Matkanteon kokemuksesta taideteokseksi. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 2006
- KIRMANEN, TIINA: Lapsi ja pelko: sosiaalipsykologinen tutkimus 5–6-vuotiaiden lasten peloista ja pelon hallinnasta. Väitöstutkimus. Kuopio: Kuopion yliopisto, 2000
- KIVINEN, TARJA: Valikoituminen lastensuojelun asiakkaaksi. Näkökulmia asiakkuuden määrittymiseen. *Tutkimuksia* 45. Helsinki: Stakes, 1994
- KORKMAN, JULIA: How (not) to interview children. Interviews with young children in sexual abuse investigations in Finland. Turku: Åbo Akademi University, 2006
- KYRÖNLAMPI-KYLMÄNEN, TAINA: Arki lapsen kokemana. Eksistentiaalis-fenomenologinen haastattelututkimus. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 2007
- LESKINEN, RIITTA: ”Kuka kuulisi minua.” Perheväivalta lapsen silmin. Ensikotien liiton julkaisu 2. Helsinki 1982
- LUMME-SANDT, KIRSI: Vanhan ihmisen kohtaaminen haastattelutilanteessa. Teoksessa: Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.): Haastattelu. Tutkimus. Tilanteet ja vuorovaikutus. Vastapaino: Tampere, 2005
- MAYALL, BERRY: Conversations with children. Working with Generational Issues. In: Christensen, Pia & James, Allison (eds): *Research with children. Perspectives and Practices*. London and New York: RoutledgeFalmer, 2000
- MEYER, ANNEKE: The moral rhetoric of childhood.

- Childhood 14 (2007): 1, 85–104
- MISHLER, ELLIOT G.: *The Discourse of Medicine: dialectics of medical interviews*. Norwood NJ: Ablex, 1984
- MORROW, VIRGINIA: "It's cool... 'cos you cant'n give us detentions and things, can you?!" Reflections on research with children. In: Milner, Pat (ed.): *Time to listen to children: a handbook for students, professionals and parents*. Florence, USA: Routledge, 1999
- MUUKKONEN, TIINA & TULENSALO, HANNA: *Kohtaavaa lastensuojelua. Lapsikeskeisen lastensuojelun sosiaaliryötilänearvion käsikirja*. Selvityksiä 1. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaalivirasto, 2004
- MÖLLER, SOINTU: *Sattumista suunnitelmallisuuteen. Lapsen elämäntilanteen kartoitus lastensuojelussa. Opas- ja käsikirjat 1*. Jyväskylä: Pesäpuu ry, 2004
- NILSEN, RANDI DYBLIE & ROGERS, BARBARA: "That's not good idea, mom": negotiating children's subjectivity while constructing "Home" as a research site. *Children's geographies* 3 (2005): 3, 345–362
- PERTTULA, JUHA: *Kokemus ja kokemuksen tutkimus: Fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria*. Teoksessa: Perttula, Juha & Latomaa, Timo (toim.): *Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen*. Helsinki: Dialogia, 2005
- PLUMMER, KEN: *Documents of life 2. An invitation to a critical humanism*. London: Sage, 2001
- PUNCH, SAMANTHA: *Research with children. The same or different from research with adults*. *Childhood* 9 (2002): 1, 321–341
- PUNCH, SAMANTHA: *Interviewing Strategies with Young People: the "Secret Box", Stimulus Material and Task-based Activities*. *Children and society* 16 (2002), 45–56
- PÖSÖ, TARJA: *Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista. Tutkimuksia 133*. Helsinki: Stakes, 2004
- PÖSÖ, TARJA: *Kiistanalaiset perhesuhteet ja tutkimisen moraalit*. 2007 (tulossa)
- RITALA-KOSKINEN, AINO: *Mikä on lapsen perhe? Tulkintoja lasten uuserhesuhteista*. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 38/2001. Väestöliitto, 2001
- RONKAINEN, SUVI: *Ajan ja paikan merkitsemät: subjektiviteetti, tieto ja toimijuus*. Helsinki: Gaudeamus, 1999
- RUUSUVUORI, JOHANNA & LINDHOLM, CAMILLA & Korpela, Eveliina: *Avoimet ja suljetut kysymykset? Haastattelu lääkäriin vastaanotolla*. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 41 (2004): 4, 336–351
- SCOTT, JACQUELINE: *Children as Respondent. The Challenge for Quantitative Methods*. In: James, Allison (ed.): *Research with children*. London: Falmer Press, 2000
- SHOTTER, JOHN: *Cultural politics of everyday life*. Buckingham: Open University Press, 1993
- STRANDELL, HARRIET: *Lapset, etiikka ja vaikea osallisuus*. Teoksessa: *Laadullisen sosiaalitutkimuksen eettiset kysymykset. Työpapereita 4/2005*. Helsinki: Stakes, 2005
- TIENARI, JANNE & VAARA, EERO & MERILÄINEN, SUSAN: *Yhteisyyden rakentuminen haastattelussa*. Teoksessa: Ruusuvoori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.): *Haastattelu. Tutkimus. Tilanteet ja vuorovaikutus*. Vastapaino: Tampere, 2005
- VALKONEN, LEENA: *Kuka on minun vanhempani? Perhehoitonoorten vanhempisuhteet*. *Tutkimuksia* 52. Helsinki: Stakes, 1995.

ENGLISH SUMMARY

Susanna Helavirta: Research interviews with children. Methodological sensitization, flexibility and balancing acts (Lasten tutkimushaastattelu. Metodologista herkistymistä, joustoa ja tasapainottelua)

With the growth in recent years of social-scientific childhood research and the growing emphasis on children's rights, there have been increasing calls to involve children more closely as participants and informants in research as well as in practice. In this article I discuss the conduct of research interviews with children, specifically in the context of studies concerned with their views on a good life. Drawing on my own interview experiences and the research literature, I consider how the researcher's skills of asking questions, the home as a research environment and children's activity challenge the process of knowledge construction.

In my capacity as a social work researcher I am particularly interested in children who are subject to a specific type of institutional support, namely child protection. My thinking is that conducting interviews with child protection clients may offer alternative perspec-

tives on their views of a good life as compared to rigid categorizations. The empirical material for the article consists of interviews with seven children.

Conducting interviews with children in private homes makes for an unpredictable and in many ways special research setting. Given the age and temperament of children and their various other characteristics, the researcher has to adopt a flexible attitude to data collection and perform a balancing act in view of the difference and differences of children. The different cultural settings and practices in each home mean that the interview visits have to be adjusted to the requirements of each situation. At best, this sensitization to the interview situation, the space in which the interview is conducted, the actors involved and their actions can help the researcher gain a clearer insight into the child's individual experiences, conceptions and perceptions.

KEY WORDS

Interview, children, well-being, Finland